

Fra Rufin Šilić

Krist i Crkva. Njihov odnos prema nauku svetoga Bonaventure,
(priredio fra Josip Vlašić,
prijevod dr. sc. fra Ivan Ivanda)

– Fram – Ziral, Mostar, 2013., 311 str.

Ako je danas ikoji teološki traktat u krizi, tada je to svakako ekleziologija. Možemo reći da danas u katoličkoj teologiji ne postoji još studija o Crkvi za koju bismo mogli reći da dostatno i iscrpno donosi nauk o Crkvi. Kriza ekleziologije jest zapravo kriza Crkve. Mnogi vjernici rado će prihvatiti poznatu krikalicu »Krist da, Crkva ne«. A i oni koji je ne prihvaćaju, Crkva za njih više ne predstavlja teološko i duhovno mjesto življenja vlastite vjere. »Sentire cum Ecclesia« sv. Ignacija Lojolskog ili ljubav prema Crkvi nije ono što se može čuti od vjernika. Uglavnom prevladava kritika Crkve, naglasak je na ono što Crkva treba naučiti od mene, od drugih, od društva, a ne ono što ja, drugi i društvo trebaju naučiti i primiti od Crkve.

Da nije uvijek tako bilo, da je Crkva bila središte kršćanskoga života, svjedoči nam cijela srednjovjekovna teologija. Paradoksalno zvuči: premda u srednjovjekovlju nije postojao zaseban traktat o Crkvi, o Crkvi se pisalo pri analizi svih tema. A danas, kad ekleziologija postoji kao samostalan traktat, Crkva je prestala biti tema teologije i duhovnosti. Stoga bi današnja teologija trebala ponovno tražiti poticaj od srednjovjekovne teologije, od njezinih velikih umova. Tomu poticaju može poslužiti i obja-

vljivanje doktorskoga rada fra Rufina Šilića koji je posvećen pitanju odnosa Krista i Crkve u misli sv. Bonaventure. Premda je izvorno tiskan 1938. godine i tek sada dostupan na hrvatskom jeziku, Šilićev rad nije nimalo izgubio na aktualnosti. Tomu svjedoči i činjenica da studiju Rufina Šilića i danas mnogi teolozi navode u bavljenju teologijom sv. Bonaventure, među kojima i Joseph Ratzinger, papa Benedikt XVI. (Primjericice u odlomku »Zum Einfluß des Betelordensstreites auf die Entwicklung der Primatslehre«, u: J. Ratzinger, *Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiology*, Patmos, Düsseldorf, 1969., str. 49.-71.) Knjigu je priredio i predgovor napisao fra Josip Vlašić, a preveo s njemačkoga fra dr. sc. Ivan Ivanda. Knjiga također donosi fotografije iz života fra Rufina Šilića.

Šilić prvi dio svojega rada posvećuje kristološkim promišljanjima sv. Bonaventure sa soteriološkoga gledišta. Donosi nam prikaz Bonaventurina poimanja Krista kao glave. Krist kao »caput« pokreće svu spoznaju (»sensus«) i ljubav (»motus«) svega onoga čemu je glava, a to je ponajprije Crkva. Time se ističe duboka povezanost Krista i njegovih udova. Susrećemo lijep navod, gdje se razlikuju dva načina odnošenja udova, vjernika prema Kristu kao glavi: stvarni su udovi oni dobri, tj. koji ljube, a drugi su zli te se mogu nazivati udovima samo po »mogućnosti«: »Dupliciter est dicere membrum Christi: uno modo in effectum, alio modo secundum possibilitatem. Primo modo, scilicet secundum effectum, sunt membra Christi tantum

boni, scilicet habentes caritatem... Secundo modo, scilicet secundum possibilitatem, dicuntur etiam mali membra Christi, sed in effectu sunt paralytica.« (str. 69.) I danas je ta misao vrlo važna, jer se često srednjovjekovnom nauku o Kristu kao glavi, a Crkvi kao njegovu tijelu predbacivalo da isključuje svaku mogućnost kritike Crkve: jer, kako kritizirati udove, ako su to udovi Kristova tijela, ako mu je glava sam Krist. No, Bonaventura pokazuje suprotno. Bez ikakvih poteškoća grješne udove naziva »oduzetima«, samo u mogućnosti.

Potom se iscrpno analizira »milosna oprema Kristove duše«. Ta je tema posebno zaokupljala skolastičke teologe. Danas je ona gotovo u potpunosti iščezla u kristologiji. Na prvi pogled mogu nam izgledati nepotrebne Bonaventurine rasprave o milostima koje je Kristovo čovječstvo primilo prije i u samoj hipostatskoj uniji. No, u njima dolazi do izražaja s kakvom je suptilnošću Bonaventura pristupao činjenici da božanski Logos ne ništi ljudsku narav, nego je priprema i obdaruje milostima koje nisu suprotnosti s njome, već koje je osposobljuju da »posvećuje« ostale ljude. Šilić to ovako opisuje: »Ova punina milosti je kod Bonaventure, jednako kao i kod Aleksandra, pojam u kojemu se susreću sve stvorene milosti. Ona *najprije* oprema Kristovu dušu njezinim raznim milosnim habitusima (*gratia simplicis personae*). *Potom* je čini raspoloživom po sebi za ujedinjenje s božanstvom (*gratia unionis*). I *naposljetku* je osposobljuje za priopćavanje milosti ljudima (*gratia capitis*). Ove

su misli, dakle, sasvim slične Aleksandrovim mislima. Ali, ipak se primjećuje određen napredak. Naglasak kod Bonaventure više nije na stvorenoj milosti ujedinjenja, nego na Kristovoj posvećujućoj milosti.« (str. 72.) Ne možemo se oteti dojmu kakvom se danas često misaonom površnošću teologija bavi činjenicom Kristova čovječstva, koje kao da je nekakvim automatizmom sjedinjeno s božanskom naravi. Iako nam Bonaventurina promišljanja djeluju prenategnuto, ona ipak žele krhkim ljudskim riječima izreći svu otajstvenost sjedinjenja božanske i ljudske naravi. Naime, postoji šutnja koja zapravo ne štjuje otajstvenost, a postoje i riječi, promišljanja, kao što su to sv. Bonaventure, koja štjuju i dozivaju nam u svijest svu otajstvenost Bogočovjeka, Isusa Krista. Šilić ide čak tako daleko te tvrdi, što je u suprotnosti s Guardianijevim i danas opće prihvaćenim tvrdnjom u teologiji, kako je u Bonaventurinoj misli Isus Krist posrednik u svojem čovječstvu, ali ne i u božanstvu. To će također ponoviti u »završnim napomenama«, kad će zastupati mišljenje da je Bog u Isusu Kristu prisutan po milosnom nastanjivanju, a čovjek Isus Krist u euharistiji. Premda se ne možemo složiti s ovakvom Šilićevom tvrdnjom, ona dostatno pokazuje koliku važnost Bonaventura u Šilićevu prikazu pripisuje čovječstvu Isusa Krista.

Ostali odlomci posvećeni su Kristu kao »hijerarhu«. Radi se o pojmu koji je vrlo važan za serafskog učitelja, jer se njime naznačuje ovisnost i podređenost Crkve Isusu Kristu. Danas je taj

pojam opterećen pogrješnim razumijevanjima. Shvaća se kao izričaj nedemokracije Crkve. Šilićeve pak analize pokazuju da crkvena hijerarhija u širem smislu riječi, kao razlikovanje službi u Crkvi, nema nikakve veze s pitanjem moći. Ona je utemeljena u božanskoj hijerarhiji Trojstva i anđela. Izriče činjenicu »jedinstva u mnogostrukosti«. Nijedna viša hijerarhija nije svrha samoj sebi, nego je upućena na višu od sebe od koje prima, i na nižu kojoj daruje ono što je primila. Hijerarhija u Crkvi također izriče savršenost u različitosti: »Svestranu se Kristovu savršenost u njezinoj punini ne može naći ni u kome, nego u svakome samo različit njezin dio. Jer, svatko prima već prema vlastitoj mjeri više ili manje od Kristove milosne punine. Pojedini stalež ili pojedini red uvijek je samo nesavršen otisak Krista. Ali, svi staleži, stupnjevi i redovi zajedno jesu savršen otisak utjelovljene Riječi, izvora svih milosti, krjeposti i zasluga. Stoga je Krist zrcalo 'u kome se zrcali sva punina ljepote, svetosti i mudrosti'. I to je svjetlo koje svijetli u Crkvi; jer i ona je puna milosti, krjeposti i zasluga.« (str. 87.)

Krist je također i srce Crkve. Šilić je među prvima teolozima pokazao da Bonaventura govori o Kristu kao srcu Crkve: »Slično je i s Kristom i Crkvom. Crkva je također tijelo, i to oživljeno tijelo, životno u naizvršnjem smislu, budući da je njezin život milost, najizvršniji život. U središtu ovoga živog tijela stoji raspeti Krist, kao i srce u središtu ljudskoga organizma. On je kao Bog i čovjek jedini koji posjeduje puninu

svih milosti. U tu svrhu iz njegova križa izlazi sedam rijeka milosti, sveti sakramenti, kroz čitavu Crkvu, da ondje kamo dođu priopćavaju život. I sve to ostvaruje samo i jedino Krist. Svi drugi organi, razni djelitelji sakramenata, daju samo zadnju formu, ali snaga dolazi od Krista. Tako je Krist održavatelj života Crkve, i kao takav on mora uvijek u njoj biti i djelovati. Jer u trenutku kada bi povukao svoje milosne rijeke, Crkve više ne bi bilo, jer je milost njezina bit. Stoga je Krist jedini, neovisni ud u nadnaravnom organizmu Crkve. On svoju milosnu egzistenciju duguje samo prvome pokretaču, Bogu, svi je drugi duguju njemu – jednako onako kako stoji sa srcem u naravnom organizmu.« (str. 104.-105.) Također vrlo snažno o slici srca koje izriče nenametljivu, skrivenu prisutnost Isusa Krista u Crkvi: »Srce je *skriven organ*, koji unatoč svome velikom utjecaju i svestranu djelovanju ostaje neprimjećeno, dok se druge organe – ruke, glavu, itd. –, koji igraju samo ulogu služenja i davanja forme, uvijek može vidjeti. Tako je i s Kristom. On je darivatelj svake milosti i svakog sakramenta, a unatoč tome nikada ga se ne može vidjeti, nego se skriva iza služitelja. Ali, njegovu se prisutnost ipak može osjetiti.« (str. 105.)

Također su vrijedni prikazi našega pisca o jednoj od najvažnijih tema kristologije serafskog učitelja, a to je Krist kao »medium«, kao središte. Tko god danas želi saznati nešto o Bonaventurinu poimanju Krista kao središta i posrednika, može to pronaći na stranicama Šilićeve studije.

Nakon što je prikazao odnos Krista i Crkve sa soteriološkoga gledišta, u drugomu dijelu Šilić donosi sustavan prikaz njihova odnosa. Za utemeljenje Crkve nije bilo dovoljno samo utjelovljenje. Potrebna je bila i Kristova patnja: »*Posrednik* je konstituiran utjelovljenjem. Time još nije bilo ostvareno djelo posrednika, *reconciliatio* s Bogom. Za to je bio potreban još jedan poseban posrednikov čin. Budući da se posrednikova *reconciliatio* u prvome redu ostvaruje zadovoljstvom (*satisfactio*), posrednikovo je djelo moralo biti posebna patnja; jer zadovoljština se ostvaruje samo po patnji. A ova je patnja bila Kristova patnja povezana sa smrću. Jer iako je posrednik između nas i Boga već bio postavljen po utjelovljenju, ipak smo se vratili Bogu tek onda kada se u posrednikovoj osobi smrt ujedinila s pravednošću. *Reconciliati enim sumus Deo per mortem hominis innocentis.*« (str. 134.) Tu se dakako vidi veliki utjecaj duhovnosti Rospetoga sv. Franje na Bonaventurinu teologiju.

Zanimljiva su također razmatranja o rastu Crkve. Naime, prema Bonaventuri, Krist prvo oblikuje u četrdeset dana pojedince, a potom na Duhove oblikuje Crkvu kao zajednicu. Krist je princip pojedinca kao i princip zajednice. Time se pokazuje kako je Crkva u svojem utemeljujućem činu zajedništvo koje ne isključuje posebnost i jedincatost pojedinaca, ali istodobno svakoga pojedinca uvodi u zajedništvo u kojemu taj isti pojedinac biva okrenut drugomu te se tako ostvaruje u svojoj punini.

Kristov se odnos prema Crkvi zatim promišlja kroz njegovu trostruku službu učitelja, svećenika i kralja, čime se još jednom naznačuje koliko je za serafskog učitelja važna činjenica ovisnosti Crkve o Isusu Kristu. Jedino je on istinski učitelj, upravitelj (kralj) i svećenik u Crkvi. Primjerice, Šilić ovako sažima ulogu propovjednika u Crkvi prema Bonaventuri: »Samo je on, dakle, '*auctor et doctor*'. Svi ostali učitelji su samo '*ministeriales doctores*'. To posebice vrijedi za profesore teologije i propovjednike. Za sve ove *ministeriales doctores* vrijedi da su Kristovi 'služitelji' i njegova 'usta'.« (str. 172.-173.)

Kristova prisutnost ne prestaje nakon uzašašća u nebo. Toj je temi posvećen zadnji dio Šilićeva rada. Naš nam pisac daje izvrstan uvid u Bonaventurino shvaćanje sakramenata, po kojima je Isus Krist prisutan u vojujućoj Crkvi. Saznajemo da Bonaventura pripada dispozitivnoj teoriji sakramenata, koja ne isključuje kauzalnost, ali kauzalnosti pridaje puno manju važnost negoli sv. Toma Akvinski. Šilićeva je analiza Bonaventurine sakramentalne teologije opće prihvaćena u modernim prikazima srednjovjekovne sakramentalne teologije.

Među sakramentima posebno mjesto zauzima euharistija. Šilić nam donosi upečatljiv citat sv. Bonaventure o euharistiji: »Oduzmi Crkvi ovaj sakrament i što će drugo biti u svijetu osim zablude i nevjere, a kršćanski će narod biti kao krdo svinja, rasuto i predano idolopoklonstvu, kako se to bjelodano vidi kod svih nevjernika. Po ovome sa-

kramentu stoji Crkva, vjera je snažna, a kršćanska pobožnost i štovanje Boga životno; radi njega Krist kaže: gle, ja sam s vama sve do svršetka vremena«. (str. 195.) Osim izvrsne analize Bonaventurina poimanja euharistije, naš se autor posebno zaustavlja na pitanju Kristove prisutnosti u Crkvi općenito te na poimanju njegove prisutnosti u euharistiji. Bonaventura se uglavnom priklanja teoriji pape Inocenta III., prema kojoj je Krist na trostruki način prisutan u Crkvi: »corporaliter« (u nebu), »sacramentaliter« (u euharistiji) i »personaliter-spiritualiter« (u osobnom odnosu). Bonaventura dodaje i četvrti koji će biti u vječnosti, a tu prisutnost naziva »sempiternalis.« Zanimljivo je da Bonaventura prvi način prisutnosti tumači kao nešto što ne pripada samo nebu, nego na određen način i sada zemaljskoj Crkvi. Naime, Krist se sjedinio s čitavim ljudskim rodом pa ga na određen način susrećemo »corporaliter« već sada u bližnjima, u ljubavi i brizi za njih: »U neistinskome smislu danas se još može reći da je Krist u Crkvi prisutan corporaliter. Jer, kao što nam je naš tjelesni brat, iako je daleko od nas, bliži od drugih ljudi, tako nam je i naš brat Krist još uvijek vrlo blizu, iako je već odavno uzašao na nebo. Njegovo čovječstvo je nostra humanitas. Ako čitavo čovječanstvo zamišljamo kao jedinstvo, onda se može reći da Krist još i sada s nama stanuje corporaliter in eadem domo. Jer, on stanuje in humanitate nostra, s kojom je hipostatski ujedinjen.« (str. 226.) Ovdje opet uviđamo utjecaj sv. Franje na teologiju sv. Bonaventure.

Bonaventura također daje puno veću prednost »personalnoj prisutnosti« čime se jasno razgraničuje od bilo kakva liturgijskog objektivizma kojega nije sasvim lišena moderna liturgijska znanost. O Kristovoj personalno-duhovnoj prisutnosti u Bonaventure Šilić piše: »*Spiritualiter* je Krist prisutan u svakom omilošćenom čovjeku. Ova prisutnost je najintimnija. Ovdje Krist nije samo in eadem domo kao po praesentia corporalis ili in nostra societate kao po praesentia sacramentalis. On je sada 'u nama', in nostra mente, in anima. Istinski bitni element ove praesentia spiritualis je Kristova milosna prisutnost: *quotidie visitat nos spiritualiter per gratiam suam*. Ona se temelji na nauku o *missio invisibilis* i Kristovu nastanjivanju: budući da je Krist poslan u naše duše kao *Sapientia aeterna*, tj. kao druga božanska osoba, te s Ocem i Duhom Svetim prebiva u nama, zbog toga nam je blizu iznad svega. *Invenitur intra nos ut Sapientia spiritualiter illuminans*. Ovu je prisutnost, koja je kod Augustina i ranosrednjovjekovnih teologa igrala tako veliku ulogu, i Bonaventura u svojim kasnijim djelima stavio u prvi plan. Ovdje on više nije filozof iz Komentara sentencija, nego veliki kršćanski mistik.« (str. 227.)

Šilić također ulazi i u raspravu sa sakramentalnom teologijom Oda Casela. Upozorava na razlike između Bonaventura i Caselove teorije, ali isto tako vrjednuje njezin pozitivan doprinos koji se, prema njemu, sastoji u osobnom udioništu u otajstvu Isusa Krista, njegova muke, smrti i uskrsnuća. Kod

Casela, kako ga razumije Šilić, dolazi više do izražaja da je Kristova sakramentalna prisutnost ujedno i osobna prisutnost. Nadovezujući se na Bonaventuru, mišljenja smo da je skolastika, a time i serafski učitelj, odvajao jedan i drugi način prisutnosti, čime je samo sakramentalno događanje ostalo previše objektivistički shvaćeno. Ali i današnja sakramentalna teologija nije lišena te opasnosti. Spomenuli smo već prije liturgijski objektivizam. Sad postaje jasnije u čemu bi se on sastojao: budući da se u modernoj teologiji ističe da je liturgijsko događanje uvijek i osobno (susret s Kristom), može se dobiti dojam da liturgijsko događanje zapravo iscrpljuje cjelokupno događanje odnosa Krista i vjernika. Dok je prijašnja teologija prenaglašavala liturgijsko događanje u njegovoj objektivnosti bez osobnoga susreta i udjela u njemu, današnja teologija može davati dojam da je liturgija sasvim dostatna za življenje kršćanskoga života. No, odnos s Kristom ne započinje i ne završava s liturgijom. Njoj prethodi i nakon nje ne prestaje, nego tek osoban odnos s Kristom, dakle upravo ono što je Bonaventuri bilo toliko važno: prisutnost Isusa Krista »personaliter« u osobnoj molitvi, djelima ljubavi. Za pojašnjenje navedene problematike, možemo se poslužiti biblijskom slikom zaručnika i zaručnice koji se tumačio za odnosa Boga i čovjeka. (Pjesma nad pjesmama) Kao što se njihov odnos ostvaruje najintenzivnije u intimnosti, ali se u njemu ne iscrpljuje, analoški bismo mogli reći da se i odnos Krista i Crkve (pojedince) događa

najintenzivnije u »intimnosti« liturgije, ali se isto tako ne iscrpljuje u njemu. Stoga skolastičko i Bonaventurino razlikovanje između Kristove prisutnosti »sacramentaliter« i »personaliter« i dalje ostaje aktualno kao i prije.

Sve u svemu, Šilićeva studija još uvijek je jedna od ponajboljih studija o teologiji sv. Bonaventure. Svjedoči o iscrpnom bavljenju njegovom mišlju. Pisana je jadanostavnim jezikom, donosi jasne analize najrazličitijih tekstova sv. Bonaventure, o čemu svjedoči golemi broj citata. Zahvaljujući izvrsnom prijevodu dr. fra Ivana Ivande, ovaj teološki biser fra Rufina Šilića dostupan je i hrvatskoj teologiji. Svima koji žele upoznati teologiju serafskog učitelja, ovu knjigu posebno preporučujem. Jer, mi, teološki patuljci, samo na ramenima srednjovjekovnih teoloških divova možemo pokušati misaono gledati dalje.

Ivica Raguž

.....
Jan-Heiner Tück

Dar prisutnosti. Teologija i pjesništvo kod Tome Akvinskoga (Gabe der Gegenwart. Theologie und Dichtung bei Thomas von Aquin, prijevod s njemačkoga dr. sc. fra Ivan Ivanda)

– Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2014., 397 str.

U proslovu Teološke sume Toma Akvinskog piše da postoje tri protivštine s kojima se može susresti početnik u teologiji.